

¹⁴ Див. розділ хрестоматії “Д.І. Багалій”

¹⁵ ВКП (б) - аббревіатура назви Всеросійська комуністична партія (більшовиків)

¹⁶ ГУС – аббревіатура назви установи (українською мовою – Державна Вчена Рада), яка з 1919 по 1933 рр. була вищим координаційним центром науково-педагогічного життя спочатку Російської Федерації, а потім – усієї радянської школи і педагогіки

¹⁷ Шульгін В.М. (1894-1965) - російський педагог і освітній діяч, зробив спробу поєднати ідеї Дж.Дьюї з марксизмом і створити модель нового освітнього закладу – школи-виробництва, школи-колгоспу --, який мав би замінити школу навчання. Пропагував як провідний організаційний засіб метод проектів

¹⁸ ЛКСМУ – аббревіатура назви (Ленінська Комуністична Спілка молоді України) масової організації радянської молоді

¹⁹ ФЗУ – аббревіатура назви (фабрично-заводське училище) неповної середньої професійно - технічної школи в СРСР у 20-30-х рр.

²⁰ Див. розділ хрестоматії “І.О.Соколянський”

²¹ Див. розділ хрестоматії “О.С.Залужний”

²² Див. розділ хрестоматії “О.І. Попов”

²³ Вундт Вільгельм (1832-1920) - німецький психолог, фізіолог, філософ, один із засновників експериментальної психології

²⁴ Волобуєв П.Ю. – співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки (з 1926 р.), прихильник рефлексології та педології, репресований у 1933 р.

Загородня А.А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інституту педагогіки НПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>
Scopus ID: 57218267032*

ВИННИЧЕНКО ВОЛОДИМИР КИРИЛОВИЧ (1880-1951)

український політичний і державний діяч, письменник, прозаїк, драматург

Народився 28 липня 1880 р. в Єлисаветграді (нині м. Кропивницький), в робітничо-селянській родині. Попри труднощі, батьки віддали його спочатку до державної школи, а потім до середньої школи Джеліси Віглер. Закінчити навчання не пощастило: за революційний вірш, написаний ним останньому курсі гімназії, його ув'язнили на тиждень, вступив до революційної організації, за що був остаточно виключений з гімназії. Після складання випускних іспитів екстерном, отримав підготовчий атестат (атестат зрілості) у Златопільській середній школі.

1901 р. вступив на юридичний факультет Київського імператорського університету, де вже на першому курсі створює таємну революційну студентську організацію за назвою «Студентське товариство», за що був заарештований і ув'язнений (1902). Доказів серйозного «злочину» не знайшли, однак виключили з університету і позбавили права жити у великому місті, а також відстрочки від військової служби. Паралельно з військовою службою розпочав творчий шлях, публікував новели у львівських виданнях. 1903 р. знову зазнав чергового арешту за спробу переправити нелегальну літературу з Галичини до Києва. Після ще кількох арештів із загрозою довічного ув'язнення, емігрував. Разом із М.Грушевським видавав за кордоном журнал «Промінь».

На початку Першої світової війни повернувся до Росії і до 1917 р. жив під чужим прізвищем.

Плідна політична діяльність В. Винниченка розгорнулася після Лютневої революції (1917); бере участь у створенні Української Центральної Ради та очолює перший український уряд – Генеральний Секретаріат. Усі чотири універсали та інші процесуальні документи того часу були написані В.Винниченком власноруч – вони свідчать про талант письменника та юриста (диплом Київського університету після складання державних іспитів отримав екстерном). У травні 1917 р. очолив українську делегацію на перемовинах із Тимчасовим урядом, з яких зробив відомий висновок: «Українська проблема почалася з російської демократії». У серпні 1918 р. очолив Український національний союз проти визнання іншими державами Української держави на чолі з гетьманом П.Скоропадським. Після державного перевороту Винниченко 13-14 листопада 1918 р. очолив Директорію. Невдовзі внаслідок розбіжностей із С.Петлюрою подав у відставку та виїхав за кордон.

У Відні він за короткий термін написав тритомну мемуарну піар-працю «Відродження нації (Історія Української революції: березень 1917 - грудень 1919)».

Наприкінці 1919 р. вийшов з УСДРП, організував у Відні закордонний гурток українських комуністів, створив друкований орган - газету «Нова доба», в якій опублікував свого маніфестного листа «До класово несвідомої української інтелігенції», сповістивши про перехід на позиції комунізму.

На початку 1920 р. почав шукати шляхи до повернення на батьківщину. Радянське керівництво, особисто В.Ленін, з прихильністю поставилося до прохання Винниченка. Наприкінці травня 1920 р. разом із дружиною Винниченко прибув до Москви, де дістав пропозицію зайняти пост заступника голови Раднаркому УСРР із портфелем наркома закордонних справ, з кооптацією в члени ЦК КП(б)У. Того ж року став представником України в Польщі та представляв українські інтереси на міжнародній арені.

Політичну діяльність Винниченко продовжував в Австрії, Чехо-Словаччині, Німеччині та Франції.

1925 р. переїздить до Франції. Там упродовж останніх 25 років свого життя займався літературною творчістю («Лепрозорій», 1938, «Нова заповідь», 1949) і живописом.

Помер В. В. Винниченко, 6 березня 1951 р. в Мужені (Франція).

Володимир Винниченко

КОНКОРДИЗМ. СИСТЕМА БУДУВАННЯ ЩАСТЯ: ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ТРАКТАТ¹

«А надто вразив мене той кричущий факт, – писав Винниченко у начерку про конкордизм, – що ніде в усій політичній і філософській літературі соціалізму та комунізму я не знайшов їхньої виробленої системи моралі. *Проголошуючи (і то цілком щиро) необхідність будування нового ладу, нового життя, нових відносин між людьми, вони, ці творці нового життя, жили і живуть по суті за правилами старої релігійної, або ж як вони самі звуть, буржуазної моралі. Як повинен у звичайному побутовому житті поводитись соціяліст чи комуніст чи демократ, як він повинен ставитися до природи, до самого себе, до членів свого колективу (до своїх «ближніх»), до свого колективу, іншими словами, якими соціалістичними, не релігійними способами ці члени повинні творити своє*

індивідуальне і колективне щастя, цього ніде у висловах теоретиків соціалізму, комунізму чи демократизму немає»⁶³.

Отже, головною проблемою соціалістичної ідеології Винниченка є нова революційна мораль. Винниченко стверджує, що ніхто з його критиків серед соціалістів не відповів на запитання: *«Якою є і має бути мораль тих, хто називає себе революціонерами, бунтівниками проти морального падіння народу, будівниками нового життя?»*. Першим аспектом майбутньої теорії гармонізму Винниченка є моральне вчення «бути чесним із собою». Саме ця ідея стала основною у творчості Винниченка початку XX століття. Окрім суто морального змісту, його можна розглядати також як метафору, що відкриває можливість «переоцінки всіх цінностей». У цьому сенсі це нігілістична формула, але водночас конструктивний і змістовний принцип, який задає інший погляд на людину та дійсність. Функціонально «чесність перед самим собою» асоціюється з ідеєю «волі до влади», дорогоцінного простору, який Ніцше окреслює в самому людському існуванні. Як зазначає Винниченко, чесність з собою є для нього *методом* ставлення до життєвих явищ, *принципом* моральності (доброї чи злої), *способом* виявити активність людини щодо життя. «Я навмисне вжив «чесність», а не «гармонія» з собою, – зауважував Винниченко. – Цим я хочу одночасно сказати про розрив з мораллю старою («нечесність з іншими», як говорять критики) і про свідому гармонізацію своїх почуттів, досвіду, мислення»⁶⁴.

Ідея «чесности з собою» є і критичною, і стверджувальною водночас. Вона спирається на елементи нігілізму, етичної метафізики, волюнтаризму, екзистенціалізму, психоаналізу, віталізму й відповідні структури мислення, хоча не зводиться до жодної з них. Особливо виразні в ній декілька моментів: а) заперечення абсолютності будь-якої моралі та мислення опозиціями (Винниченко іронізував: «Критики думають, що якщо я протестую проти абсолютної форми заповіді «не вкради», то, значить, я протиставляю їй іншу *абсолютну* заповідь «укради». Якщо я протестую проти гоніння моралі на плоті, то це значить, що я протиставляю абсолютне поклоніння плоті»⁶⁵); б) критика «старої» моралі, заснованої на розриванні абстрактного й конкретного, духовного й тілесного, свідомого та чуттєвого; в) бажання свідомо гармонізувати індивідуальну волю й розум, щоб людина як творець цінностей, активний діяч могла долучитися до життєвого процесу й служити його соціальній (зокрема соціалістичній) раціоналізації; г) свідомий і вольовий момент «підправлення» природи, що його здійснює людина, визнаючи одвічний закон

⁶³ Архів Володимира Винниченка. № 42а, с. 4.

⁶⁴ Владимир Винниченко. О морали господствующих и морали угнетенных, с. 32

⁶⁵ Там само, с. 88–89.

продовження роду й боротьби за виживання, але доповнюючи його гуманістичними моральними цінностями.

Винниченко зауважував, що «не задля травлі» писав про неї, а власне тому, що бачив «нашу революційну, соціалістичну інтелігенцію найчеснішою щирою частиною російського суспільства (як серед українців, так і серед росіян, поляків та інших націй)»⁶⁶.

Ідеали жертвності, спільної самопожертви, індивідуальної волі Винниченко перевіряв на принципи, спочатку сформульовані професійними революціонерами та соціалістами. Розглядати «чесність із собою» як позитивний моральний ідеал – значить сприймати її за абсолютну цінність, проти чого виступав Винниченко, і водночас позбавляти її того релятивного етичного змісту, на якому вона, власне, й виростала.

Прагнучи за допомогою волі гармонізувати пропорції та почуття, Винниченко висуває цілком раціональну ідею «бути чесним із собою». У цьому відношенні його мислення є типово логоцентричним і типово сучасним. У такому розумінні принцип «правди собі» передбачає, по-перше, формування вольової людини, по-друге, подолання християнських духовних і фізичних розривів, по-третє, усвідомлення родової сутності через одного, по-четверте, щоб створити нові цінності у Винниченка, як це зробили у Ніцше, вони допомагають підтримувати людство. «Людина – це комплекс живих цінностей, якими вона обмінюється з іншими людьми і з самою природою»⁶⁷, - не перестає твердити Винниченко.

До речі, обмін цінностей, «купля», «базар» – семантично виразні метафоричні образи, які зустрічаємо в багатьох його творах (оповідання «Купля», драма «Базар»). Моральні цінності при цьому співвідносяться з біологічними, революційне завзяття порівнюється із сексуальним бажанням. «Купля» - також одна з ідеологем, що характеризує релятивістську концепцію Винниченка, зокрема уявлення про життя як процес «обміну цінностей», спрямованого на продовження людського роду, оскільки «немає нічого єдиного, вічного, святого, абсолютного, все підкорене закону руху, обміну, перетворення, росту і занепаду»⁶⁸.

Та водночас Винниченко не ідеалізує і сферу «чистого розуму». Адже ідея «чесности з собою» в її суто раціональному сенсі є нігілістичною і руйнівною для життя. Винниченко постійно наголошував особливу спекулятивну роль чистого розумування в житті інтелігенції, зокрема російської. «Інтелект живе одним життям, емоція другим, –

⁶⁶ Там само, с. 38–39.

⁶⁷ Там само, с. 60–61.

⁶⁸ Володимир Винниченко. «Чесність з собою». Володимир Винниченко. Твори. Київ: Рух, 1928, т. 16, с. 60–61.

писав він у “Відродженні нації”. – Царизм, як сказано, не давав можливості акції, дії, через те всі здібності, вся акція йшла в інтелект, у розумування, в словесно-теоретичні вияви власного “я”. Парадні, інтелектуальні портрети лишились портретами, а за портретами – буденні, емоціональні таргани, прусаки і блощиці»⁶⁹.

«Конкордизм, - говорить він, - є система методів і правил боротьби з нещастям, яке панує над людством протягом величезної частини його історії»⁷⁰.

«Нашим нащадкам сучасний світ буде в'ялятися як величезна, планетарна установа для психічно хворих людей»⁷¹, – стверджує він. «Загальна хвороба» буржуазного суспільства, що полягає в «розладі сил» і «гіпертрофованому егоїзмі», в морально-філософській теорії Винниченка дістає назву «дискордизму» (від лат. «дискордія» – розлад).

Свій конкордизм український автор вважає альтернативою «московському комунізму» і зауважує: «Я зву себе *конкордистом* і зараховую себе до тої філософської та соціально-політичної течії, яка кладе в основу своєї життєвої всебічної практики учення *конкордизму*, учення, яке є цілковитою протилежністю московському комунізму»⁷².

Його 13 правил конкордистської індивідуалістичної моралі передбачають:

«1. В усіх галузях життя твого звільняйся від гіпнозу релігії і будь простою часткою природи.

2. Будь погоджений з іншими не шкідливими тобі живими істотами на землі і скільки мога бувай у русі, на повітрі, в найближчому контакті з сонцем, водою, рослиною.

3. Не годуйся нічим противним природі людини.

4. Будь суцільним.

5. Будь чесним з собою.

6. Будь погоджений у слові й дії.

7. Будь послідовним до кінця.

8. Не старайся любити ближніх без оцінки і не претендуй на їхню любов, не будучи цінним для них.

9. Завсіди пам'ятай, що всі люди і ти сам хворі на страшну хворобу дискордизму. Борися з нею не догмою, ненавистю, карою, а розумінням, жалістю, поміччю.

10. Живи тільки з своєї власної праці.

⁶⁹ Володимир Винниченко. Відродження нації. – Київ–Відень, 1920, ч. 1, с. 100.

⁷⁰ Володимир Винниченко. Конкордизм, світова федерація і самостійність України, Архів Володимира Винниченка, од.42а, с. 1.

⁷¹ Володимир Винниченко. Конкордизм. Система будування щастя, с. 50.

⁷² Володимир Винниченко. Два спростування, Архів Володимира Винниченка, од.49в, с.6.

11. Кохайся з ким любо кохатися, але родину твори тільки з тою людиною, яку ти всією душею і всім тілом хотів би (хотіла б) мати за матір (батька) дітей твоїх.

12. Не пануй і не підлягай пануванню.

13. Будь ні над колективом, ні під ним, ні поза ним, а тільки активною, відданою клітиною його і тоді навіть страждання за його буде тобі за вищу радість»⁷³.

Винниченко доходить висновку, що утвердити конкордизм можна лише примусово, наприклад, спеціальним лікуванням. «Лікування – рушійна сила конкордизму»⁷⁴, – твердить він. Щоб досягти повної влади конкордизму, говорить Винниченко, треба організовувати «конкордистський показовий колектив» – авангард, «вольових людей», тобто революціонерів. Кожен конкордист має бути «якнайрішучішим, найпослідовнішим політичним революціонером». Людей, остаточно до цього не здатних, не варто брати до «показового авангарду». Для них треба влаштовувати конкордистські «санаторії», де б можна було перевиховувати незрілих. Так замикається модерністська утопічна концепція Винниченка: від індивідуалізму «чесності з собою» вона веде до колективізму, від «раю» до «санаторію», від «рівноваги сил» до політичного «авангарду».

Володимир Винниченко.
Конкордизм. 2-а редакція, Ост. редакція,
Архів Володимира Винниченка, од. 60а, с. 250.

Примітки

¹ Друкується за виданням: Винниченко Володимир. Конкордизм. Система будівництва щастя: Етико-філософський трактат / В.К. Винниченко; Передм. Т. І. Гундорової. К.: Укр. письменник, 2011. 335 с. *Написана 1938-1945, опублікована у 2011.*

Текст (у скороченні) передруковується вперше з 1938-1945 рр.

Оригінальну концепцію конкордизму викладено в однойменному філософсько-етичному трактаті В. Винниченка (уперше опублікована у збірнику «Невідомий Винниченко», 2010; окремо – 2011; обидва – Київ), де він зробив спробу пояснити, як подолати перешкоди на шляху до *одвічної* мрії людей – *щастя*. Власне конкордизм – система методів і правил активного досягнення щастя, прагнення до якого й об'єднує усіх людей. Концепція орієнтує на відновлення узгодженості (рівноваги) внутрішнього світу людини за допомогою системи особистих, суспільних і глобальних засобів (від харчування та валеології до духовного самовдосконалення). Людство завжди потерпало від «дисконкордизму» – драматичної неузгодженості між собою, яка є «смертельною хворобою, що нищить людину». Концепція В. Винниченка акцентує увагу на необхідності адекватності усвідомлення взаємостосунків людини та природи. Людина – не завойовник і володар природи, а лише її фрагмент. Природу як цілісний і досконалий світ протиставлено дисгармонійному людському світу.

⁷³ Володимир Винниченко. Конкордизм. 1938–1945, Архів Володимира Винниченка, од. 58а.

⁷⁴ Володимир Винниченко. Конкордизм. 2-а редакція, Ост. редакція, Архів Володимира Винниченка, од. 60а, с. 250.